

ARTIKELSGEWIJS

ARTIKELSGEWIJS

Over beginselen en paradoxen
van een rechtsstaat

Bruno COPPIETERS

intersentia

Antwerpen – Cambridge

Artikelsgewijs. Over beginselen en paradoxen van een rechtsstaat
Bruno Coppieters

© 2016 Intersentia
Antwerpen – Cambridge
www.intersentia.be

Omslagillustratie: © PRISMA ARCHIVO – Alamy Stock Photo

ISBN 978-94-000-0798-7
D/2016/7849/166
NUR 823

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

(...)
*Wij waren criminelen zonder strafblad.
Onze misdaad was dat wij niets misdeden.
Wij handelden niet.
Wij leefden in gedachten
En dachten dat wij leefden.*
(...)
[Leonard NOLENS, “Bres IV”, in *Manieren van leven*¹]

The simplicity of the writ is its strength and its virtue.
(Tom BINGHAM, *Rule of Law*²)

¹ Leonard NOLENS, “Bres IV – 13” in *Manieren van leven. Gedichten 1975-2011*, Amsterdam-Antwerpen, Querido, 2012, 1228 p., 833.

² Tom BINGHAM, *Rule of Law*, Londen, Penguin Books, 2010, 213 p., 14. “Writ” kent, naar Engels recht, verschillende historische en specifieke juridische betekenissen, maar kan hier algemeen worden vertaald als een “bevelschrift” uitgaande van een rechtbank of de kroon.

GEEN DEMOCRATIE ZONDER RECHTSSTAAT

“Het functioneren van de staat, van de economie, van de hele samenleving, is als het functioneren van een station. Dat hangt af van de precisie, het plichtsbewustzijn, de discipline van enkelen. Toch zijn spoorwegmannen vrije mannen.” Deze moderne variant op Montesquieus stelling “Vrijheid is het recht te doen wat de wet toelaat”, is een bedenking van de Amerikaanse politieke filosoof Russel KIRK, zelf de zoon van een spoorwegingenieur.

De rechtsstaat en de rechtspleging zorgen ervoor dat de burgers in vrijheid kunnen leven, en beschermd ook tegen de bemoeizucht van de overheid. In de media wordt daar al te vaak op een draffe over nagedacht. In deze tijden van terreuraanslagen blijkt zelfs dat bij sommigen de aandrift angstwekkend groot is om enkele bladzijden uit de wetboeken te scheuren.

In Angelsaksische landen leidt de organisatie van de rechtsstaat en de rechtspleging geregeld tot grote debatten. Het is geen toeval dat de benoeming van een rechter in het Amerikaanse Hooggerechtshof de inzet is van hoog politiek spel en dat in elke zelfs kleinstedelijke boekhandel een pocketuitgave ligt van de *The Federalist Papers*. In het Verenigd Koninkrijk kreeg recent *The Rule of Law* van opperrechter Tom BINGHAM opmerkelijk veel aandacht en bijval in de media. Hier vervalt men al te gauw in sportcommentaar: wie wint, wie verliest? Terwijl de grote verliezer van een dergelijk non-debat de samenleving is.

Een staatssecretaris die het optreden van de advocaat aan banden wil leggen omdat die zijn asielpolitiek belemmert. De chaotische invoering van Gemeentelijke Administratieve Sancties, die dan weer worden afgezwakt wegens amper uitvoerbaar. Een regering die de bewijslast omdraait door de belastingbetaler die gebruikmaakt van zijn recht van de minst belaste weg, te verplich-

ten die keuze te rechtvaardigen, terwijl dat van grote internationale bedrijven zelden of nooit wordt geëist. De overheid die steeds nadrukkelijker optreedt als gedachtepolitie. Een substituut die maar liefst vijf jaar na de financiële krach er in een brief de gedupeerde beleggers in bank aandelen op wijst dat als gevolg van de aanslepende procedure de zaak binnen afzienbare tijd kan verjaren, en dat terwijl in een buurland het proces over de verantwoordelijkheid voor het omvallen van diezelfde bank al lang achter de rug is. En het recente nieuws dat de vordering van een advocaat-generaal mogelijk werd geschreven door de advocaten van de beklaagde, een onfrisse buitenlandse miljardair. Komt daar nog bij: de gerechtelijke traagheid die al te vaak achterstand en soms zelfs verjaring tot gevolg heeft.

Al deze kwesties doen het geloof van de burger in de instellingen en in de rechtsstaat wankelen. Evenals de vaststelling dat de toegang tot de rechtspleging stilaan onbetaalbaar wordt, zeker voor wie zich tot de Europese hoven zou willen wenden. Het geschokte vertrouwen van die burger, de belangrijkste politieke instelling volgens Louis D. BRANDEIS, gaven bij recente verkiezingen in Europa en de Verenigde Staten mee aanleiding tot proteststemmingen tegen het systeem.

De democratie is een ethisch project, een manier van leven, veeleer dan een politiek systeem, schreef de Amerikaanse filosoof John DEWEY. Maar die democratie blijft geen minuut overeind zonder de rechtsstaat. En toch gaat de politiek onvoorzichtig, zeg maar slordig, om met de Grondwet, en met het gerecht en de rechtspleging zelf. We kunnen ons dat niet lang meer veroorloven. Door haar wijzigende samenstelling en de soms tegengestelde belangen van de verschillende bevolkingsgroepen, wordt de samenleving almaar ingewikkelder. Daarom moet er voortdurend, maar vooral op een vernieuwende en soms experimentele manier worden nagedacht over de werking van de rechtsstaat, en bijgevolg ook over de democratie. Het volstaat niet wetten van bovenaf door te geven, zoals sommigen lijken te denken. De toe-

passing van die wetten kan in een democratie niet worden afgedwongen als die niet in het tijdsgewricht passen en als ze niet door de publieke opinie worden gedragen. Met deze denkoefeningen van Bruno COPPIETERS over beginselen en de paradoxen van een rechtsstaat krijgt het debat alvast een nieuw elan.

Rik VAN CAUWELAERT
Columnist *De Tijd*

ARTIKELSGEWIJS LEZEN

De weinige juristen die het – het weze levend of postuum – gebracht hebben tot het benijdenswaardige statuut van stripfiguur, hebben met elkaar gemeen dat ze denken, praten en dromen in artikelen. Die artikelen zijn bij voorkeur nog onderverdeeld in alinea's en paragrafen, en als het even kan voorzien van een Latijns bijvoegsel, waarbij "*quinquiesdecies*" tot de meer transparante soort kan worden gerekend.

Hoewel Bruno COPPIETERS een zwak heeft voor licht absurde humor, kan men hem er niet van betichten een stripfiguur te zijn geworden, noch een ander soort karikatuur. Daarvoor heeft hij te veel zin voor relativiteit, wat overigens bijdraagt tot zijn respect voor wat absoluut mag heten. Wat ik van zijn dromen weet, vertoont daarenboven te veel kleur en nuance om zich te lenen tot een weergave in artikelen en paragrafen.

En dan gaat net zo iemand aan het werk om de beginselen en paradoxen van de rechtsstaat artikelsgewijs uit te drukken. Je wordt er bijna even wanhopig van als van het recht zelf. Zeker als je ziet dat deze artikelen voorzien zijn van voetnoten – en zo de eigenaardigheden van de regelgevende tekst en het wetsgeleerd commentaar weten te combineren.

Tot je oog valt op een klein zinnetje (want Bruno's zinnen zijn merkelijk beknopter dan die van de gemiddelde jurist): "Niemand voelt zich als vanzelf geroepen om de wet na te leven". Dat is zo, dat weten we allemaal, en toch beweren we in koor het omgekeerde. Koorzang is echter enkel aan Bruno besteed als die meerstemmig is – en de tegenstem ligt hem wel, althans wanneer die nodig is om harmonische klanken te veroorzaken. Als zijn stellingen de lezer uit evenwicht brengen, is dat om een ander evenwicht te bereiken – en zo steeds weer opnieuw, tot we beseffen dat we leven in het recht en met het recht, maar niet door het recht.

Misschien moet *Artikelsgewijs* wel gelezen worden als een gedichtenbundel, of als een heilig boek. Niet in één keer, maar in kleine stukjes voor het slapengaan. Artikelsgewijs dus – of hoe een titel een gebruiksaanwijzing wordt. Geen bindende gebruiksaanwijzing natuurlijk, want een vanzelfsprekende roeping om gebruiksaanwijzingen na te leven hebben we al evenmin. Enige langzaamheid is echter passend voor grote zaken, vandaag misschien wel nog meer dan in Vondels tijd.

Langzaamheid is ook een kenmerk geweest van de ontstaansgeschiedenis van dit boek. Het is meerdere keren het voorwerp geweest van een *doctum colloquium*, dat er nooit in slaagde saai te worden. Het moest op zoek gaan naar een geschikte vorm, want gedachten zonder vorm zijn even onbegrijpelijk als vormen zonder inhoud. Op alle zoektochten en in alle gesprekken vond het echter een vaderlijke stem – die van de auteur. Door die stem laten we ons graag begeleiden doorheen de volgende 51 artikelen.

Frank JUDO
Voorzitter VJV

DANKBETUIGING

De Vlaamse Juristenvereniging (VJV) groepeerdt verschillende juridische beroepen, met name advocaten, magistraten, academici, overheidsjuristen, bedrijfsjuristen, gerechtsdeurwaarders en notarissen.

Bij de voorbereiding van *Artikelsgewijs* mocht ik een beroep doen op een selecte leesgroep binnen het bestuur van de VJV. Ik ben de leden van leesgroep dankbaar voor hun steun en nuttige wenken.

Mr. Yolanda VANDEN BOSCH ontging niet het minste detail inzake citeerwijze, afkorting en bronvermelding van internationale verdragen. Haar jarenlange ervaring als advocaat en docent is hier ongetwijfeld debet aan.

Prof. dr. Bertel DE GROOTE, mr. Romain VANDEBROEK en prof. dr. Raf VAN RANSBEECK lieten tussentijds subtiel hun goedkeuring blijken wanneer de auteur al eens twijfelde aan het *sérieux* van de eigen pennenvrucht. Dat juristen van hun kaliber zonder aarzelen hun ‘go’ verleenden, heeft me meer gesteund dan ze wellicht zelf vermoeden.

Mijn collega bedrijfsjurist en goede vriend, Marc TAEYMANS, tekent voor menige onbevangen suggestie en promoveerde gevat de term ‘artikelsgewijs’ uit de aanvankelijke subtitel tot *catchy* titel.

Onze voorzitter en intellectuele duizendpoot, mr. Frank JUDO, was steeds beschikbaar, desnoods bij nacht en ontij, om over het manuscript van gedachten te wisselen.

Bruno COPPIETERS
Bedrijfsjurist – bestuurslid VJV

INHOUD

<i>Geen democratie zonder rechtsstaat</i>	vii
<i>Artikelsgewijs lezen</i>	xi
<i>Dankbetuiging</i>	xiii

Titel I.

De voorrang van de wet	1
---	---

Artikel 1. Niemand staat boven de wet en de wet staat boven iedereen – Rechtsstaat – <i>Rule of law</i>	1
Artikel 2. Nodig, onaf, flankerend	2

Titel II.

Motieven	4
---------------------------	---

Artikel 3. Niet vanzelf	4
Artikel 4. Goddelijke opdracht als motief	4
Artikel 5. Rede als motief	5
Artikel 6. Welbegrepen eigenbelang als motief	7
Artikel 7. Empathie als motief	7
Artikel 8. Vrijheid als motief	8
Artikel 9. Lotsverbondenheid als overkoepelend motief	9
Artikel 10. Idioten en desperado's	10

Titel III.

Niet eender welk recht, niet eender welke wet	11
--	----

Artikel 11. Niet eender welke wet	11
Artikel 12. Kruk met drie poten – Democratie, grond- rechten en <i>rule of law</i>	12
Artikel 13. Op de schouders van onze voorgangers	13
Artikel 14. Grondwet	19
Artikel 15. Slechtst mogelijke bestel, op alle andere na – Leefbare onvolkomenheid	20

Artikel 16. Rol van de overheid: Dirty Harry, barmhartige Samaritaan en rentmeester	22
Artikel 17. Administratie en openbare diensten	23

Titel IV.

Grondrechten	25
Artikel 18. Bescherming van lijf en leden en eigendom	25
Artikel 19. Verbod op wrede en/of vernederende behandeling.	26
Artikel 20. Persoonlijke vrijheid.	26
Artikel 21. Integriteit en bescherming van de integriteit van het kind	27
Artikel 22. Recht op een waardig bestaan.	27
Artikel 23. Rechtspleging	28
Artikel 24. Vrije gedachte, vrije meningsuiting, aanverwante rechten en onderwijs	30
Artikel 25. Privacy	31
Artikel 26. Gelijkheid en discriminatieverbod	32
Artikel 27. Eigendom – Belasting – Boetes – Beslag	32

Titel V.

Beginselen	33
Artikel 28. Scheiding en spreiding der machten	33
Artikel 29. Legaliteit.	34
Artikel 30. Proportionaliteit	35
Artikel 31. Subsidiariteit	35
Artikel 32. Legitimiteit	36
Artikel 33. Rechtszekerheid.	37
Artikel 34. Behoorlijk bestuur en behoorlijk burgerschap	38
Artikel 35. Aansprakelijkheid van de overheid en open- baarheid van bestuur	38
Artikel 36. Tijdelijkheid van een ambt en recht op verzet	38

Artikel 37.	Regels zijn geen raadsels.	39	
Artikel 38.	Uitvoerbaarheid	41	
Titel VI.			
De rechtsstaat als kromhout van paradoxen			43
Artikel 39.	Oxymoron, paradox en kromhout.	43	
Artikel 40.	Algemeen en bijzonder	44	
Artikel 41.	Eenduidig en meerzinnig.	44	
Artikel 42.	Eenvoudig en complex.	45	
Artikel 43.	Gelijk en verschillend.	45	
Artikel 44.	Rechtszeker en rechtvaardig.	46	
Artikel 45.	Medicijn en vergif.	47	
Artikel 46.	Plechtig en praktisch	47	
Artikel 47.	Burger en consument	47	
Artikel 48.	Veilig en vrij.	48	
Artikel 49.	Doortastend en voorzichtig.	48	
Artikel 50.	Tijdig en grondig.	49	
Artikel 51.	Maat en macht.	49	

